

НОТАРІАЛЬНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПРАВОВІДНОСИНИ В СИСТЕМІ ІНШИХ ПРАВОВІДНОСИН: ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ

Крижевська О.О.,

*кандидат юридичних наук, доцент
кафедри нотаріального, виконавчого процесу та
адвокатури, прокуратури, судоустрою Інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
ORCID: 0000-0003-4989-6322
olenaderii12@ukr.net*

Крижевська О.О. Нотаріальні процесуальні правовідносини в системі інших правовідносин: проблеми співвідношення.

Стаття присвячена дослідженню нотаріальних процесуальних правовідносин в системі інших правовідносин. Автор ставить собі за мету дослідити те коло відносин, які опосередковують нотаріальні процесуальні правовідносини, та прослідкувати взаємозв'язок цих правовідносин, їх співвідношення між собою, з метою належного розуміння правової природи нотаріальних процесуальних правовідносин.

За результатами дослідження виявлено, що при вчиненні нотаріусами нотаріальних дій може виникати низка інших, окрім нотаріальних процесуальних правовідносин, деякі з яких зовні досить схожі до нотаріальних процесуальних правовідносин та інколи помилково можуть бути сприйняті за останні.

Зроблено висновок про те, що нотаріальні процесуальні правовідносини не можна розуміти матеріальними та процесуальними одночасно. Нотаріальні процесуальні правовідносини не є комплексними (матеріальними та процесуальними) через те, що, начебто, мають у своєму змісті таку складову як відносини нотаріуса з клієнтом, що безпосередньо стосуються вчинюваної нотаріальної дії. Підстав вважати реєстраційні правовідносини нотаріальними процесуальними немає. Реєстраційні правовідносини влітаються у нотаріальні процесуальні, накладаються одні на інші. Участь у цих правовідносинах фактично беруть ті ж самі суб'єкти, що і в нотаріальному процесі. Однак, не дивлячись на це, маємо не чіткі послідовні дві процедури (нотаріальну процесуальну та реєстраційну), що слідує одна за одною, а дві паралельні процедури.

Примірне положення про порядок надання державними нотаріусами додаткових послуг правового характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, а також послуг технічного характеру, затверджене наказом Міністерства юстиції України № 3/5 від 04.01.1998 р., не відповідає термінології чинного законодавства та повинне бути приведене у відповідність до діючого законодавства.

Фіскальні правовідносини, що виникають при вчиненні нотаріусом нотаріальної дії, не є за своєю природою нотаріальними процесуальними правовідносинами. Ці правовідносини є самостійними, що існують як поряд з нотаріальними процесуальними, так і з іншими нотаріальними правовідносинами, що виникають за участі нотаріуса.

Ключові слова: правовідносини, нотаріальний процес, нотаріальні процесуальні правовідносини, реєстраційні правовідносини, фіскальні правовідносини, суб'єкт нотаріальних процесуальних правовідносин, нотаріальна діяльність, нотаріус.

Kryzhevskya O.O. Notarial procedural legal relations in the system of other legal relations: problems of correlation.

The article is devoted to the study of notarial procedural legal relations in the system of other legal relations. The author aims to explore the range of relations that mediate notarial procedural legal relations, and to trace the relationship of these legal relations, their relationship with each other, in order to properly understand the legal nature of notarial procedural legal relations.

According to the results of the research, when notaries perform notarial acts, a number of other than notarial procedural legal relations may arise, some of which look quite similar to notarial procedural legal relations and can sometimes be mistaken for the latter.

It is concluded that notarial procedural legal relations cannot be understood as material and procedural at the same time. Notarial procedural legal relations are not complex (material and procedural) due to the fact that they seem to have in their content such a component as the notary's relationship with the client, which is directly related to the notarial act. There are no grounds to consider registration legal relations as notarial procedural. Registration legal relations are intertwined in notarial procedural ones, superimposed on each other. In fact, the same subjects take part in these legal relations as in the notarial process. However, despite this, we do not have two clear consecutive procedures (notarial procedural and registration), which follow one another, but two parallel procedures.

The model provision on the procedure for providing state notaries of additional legal services that are not related to notarial acts, as well as technical services, approved by the order of the Ministry of Justice of Ukraine № 3/5 of 04.01.1998, does not correspond to the terminology of current legislation and must be brought into line with current legislation.

Fiscal legal relations that arise when a notary performs a notarial act are not by their nature notarial procedural legal relations. These legal relations are independent, existing both along with notarial procedural and other notarial legal relations arising with the participation of a notary.

Key words: legal relations, notarial process, notarial procedural legal relations, registration legal relations, fiscal legal relations, subject of notarial procedural legal relations, notarial activity, notary.

Постановка проблеми. Соціально-політичні та економічні перетворення, що відбуваються в Україні після проголошення її незалежності, відкрили нові можливості для регулювання відносин громадян та юридичних осіб на основі загальноновизнаних світових принципів приватного права, а також зумовили посилення активності учасників суспільних відносин у сфері приватно-правових відносин, в тому числі підвищується активність нотаріально-процесуальних відносин.

Дослідження нотаріальних процесуальних правовідносин у своєму розвитку проходить шлях від заперечення їх існування окремими авторами до обґрунтування і дослідження їх специфіки. Питання нотаріальних процесуальних правовідносин в системі інших правовідносин, а саме проблеми співвідношення не здійснювалось у межах окремих наукових досліджень. Водночас низка науковців здійснювали порівняння категорій цивільного та цивільно-процесуального права, цивільно-правових та цивільно-процесуальних відносин, а також встановлювали поняття цивільно-правових та цивільно-процесуальних правовідносин, визначення сутності яких дало можливість співвідносити обидві категорії. До таких дослідників можемо віднести передусім, таких як: Ю.В. Білоусов, К.В. Гусаров, Л.В. Діденко, В.В. Комаров, А.Л. Паскар, Є.І. Фурса, С.Я. Фурса, М.Й. Штефан, С.В. Щербанюк.

Наукова доктрина нотаріального процесу України є відносно молодою, адже почала формуватися лише на початку ХХІ ст. Незважаючи на те, що понятійний апарат науки нотаріального процесу вже переважно сформований, окремі наукові положення залишаються поза увагою науковців. Такими насамперед можуть вважатися теоретичні основи нотаріальних процесуальних правовідносин.

У галузі нотаріального процесу цінними є праці В.В. Баранкової, І.В. Бондар, М.В. Бондарської, М.М. Дякович, О.С. Снідевич, Є.І. Фурси, С.Я. Фурси, М.Й. Штефана та ін. Але зазначені праці лише опосередковано зачіпають питання співвідношень нотаріальних процесуальних відносин в системі інших правовідносин. У зв'язку з цим постає необхідність у дослідженні заданої тематики.

Мета статті дослідити те коло відносин, які опосередковують нотаріальні процесуальні правовідносини, та прослідкувати взаємозв'язок цих правовідносин, їх співвідношення між собою, з метою належного розуміння правової природи нотаріальних процесуальних правовідносин.

Виклад основного матеріалу. При вчиненні нотаріусами нотаріальних дій може виникати низка інших, окрім нотаріальних процесуальних, правовідносин, деякі з яких зовні досить схожі до нотаріальних процесуальних правовідносин та інколи помилково можуть бути сприйняті за останні. Зокрема, як зазначає І.П. Лихолат, аналіз законодавства дає достатні підстави для доповнення структури нотаріальних відносин, що складаються з нотаріально-адміністративних правовідносин, що стосуються організаційної структури нотаріату, і нотаріальних процесуальних правовідносин, які безпосередньо стосуються здійснення нотаріального процесу, ще однією складовою, а саме, правовідносинами, супутніми процесуальним, які опосередковано стосуються вчинення нотаріальної дії і які є частиною нотаріального провадження. Такі правовідносини мають такі характеристики: а) виникають виключно в зв'язку з вчиненням нотаріальної дії; б) є умовою її вчинення; в) в суб'єктний склад, крім нотаріуса та осіб, які звернулися за вчиненням нотаріальних дій, входить уповноважений державний орган [1, с. 21]. Загалом погоджуючись з цим твердженням, зауважимо, що при

вчиненні нотаріальних дій можуть виникати правовідносини не лише з зазначеними ознаками, а й значно ширше коло правовідносин. З метою належного розуміння правової природи нотаріальних процесуальних правовідносин доцільним є дослідити те коло відносин, які опосередковують нотаріальні процесуальні правовідносини, та прослідкувати взаємозв'язок цих правовідносин, їх співвідношення між собою.

1. Нотаріальні процесуальні правовідносини та матеріальні правовідносини.

При вчиненні нотаріальних дій поряд з нотаріальними процесуальними можуть виникати або ж існувати й матеріальні правовідносини. У цьому значенні, нотаріальний процес не є унікальним – матеріальні правовідносини існують, наприклад, і при розгляді справ у судах поряд з цивільними процесуальними правовідносинами.

У правовій науці при визначенні ознак процесуальних правовідносин справедливо зазначається, що вони є вторинними по відношенню до матеріальних правовідносин, їх призначенням є обслуговування відносин матеріальних. Так, наприклад, як зазначає А.С. Піголкін, процесуально-правові відносини знаходяться у такому ж зв'язку з матеріальними правовідносинами, як процесуальне право з матеріальним правом. Процесуальні правовідносини являють собою явище вторинне у порівнянні з матеріальними [2, с. 33].

На наш погляд, з таким твердженням слід погодитися. Якщо ми візьмемо нотаріальні процесуальні правовідносини та прослідкуємо їх зв'язок з матеріальними, то побачимо, що призначенням нотаріальних процесуальних правовідносин є забезпечення виникнення, зміна чи припинення правовідносин, що виникають з норм матеріального права. Найбільш чітко такий зв'язок прослідковується у нотаріальному провадженні з посвідчення правочинів. Посвідчуючи, зокрема, цивільно-правовий договір, нотаріус посвідчує правочин як юридичний факт, з якого відповідно до норми ЦК виникають цивільні права та обов'язки.

Як вбачається з наукових положень, зв'язок нотаріальних процесуальних правовідносин з матеріальними правовідносинами прослідковується і при визначенні функціональної основи нотаріальних процесуальних правовідносин.

Найбільш повно, на наш погляд, питання функцій нотаріату та нотаріальних процесуальних правовідносин у їх зв'язку з матеріальними правовідносинами окреслили С.Я. Фурса та Є.І. Фурса. Так, на їх думку нотаріату властиві такі функції як правоохоронна, праворегулююча та правоаналізуюча [3, с. 9-16]. Зокрема, наприклад, при здійсненні правоаналізуючої нотаріус має право визначати межі дозволеної поведінки в тих правовідносинах, що врегульовані законом, а також, коли така регулятивна функція надає змогу для декількох альтернативних варіантів правової поведінки, які не мають прямої заборони закону і не порушують права інших суб'єктів, крім того, коли навіть такі правовідносини не мають аналогів [4, с. 15]. Таким чином, бачимо, що нотаріус вчиняючи нотаріальні дії фактично аналізує матеріальні права суб'єктів матеріальних правовідносин, робить юридичний висновок про можливі з точки зору закону матеріально-правові дії цих осіб, а нотаріальний акт, що він вчиняє, юридично фіксує такий стан. Нотаріальні процесуальні правовідносини у цьому випадку використовуючи допоміжну роль та обслуговуючи матеріально-правові відносини сприяють їх виникненню, зміні чи припиненню.

Крім того, при регулюванні нотаріусом прав на стадії їх реалізації нотаріус застосовуючи норми матеріального і процесуального права впливає на правовідносини з метою надання їм визначеного законом змісту [5, с. 12]. До моменту винесення нотаріального акта матеріально-правові відносини у правовій дійсності досить часто розглядаються як невизначені. З винесенням цього акта невизначеність у матеріальних правовідносинах припиняється. Як правильно зазначає О.С. Снідевич, засвідчуючи права, а також факти, що мають юридичне значення, вчиняючи інші нотаріальні дії, передбачені законодавством, нотаріус за допомогою нотаріального акту (яким власне фіксується весь результат нотаріальної діяльності) запобігає їх порушенню з боку інших учасників правовідносин, створює правові умови для належної реалізації особами належних їм прав [6, с. 69].

Таким чином, узагальнюючи наведене та визначаючи співвідношення нотаріальних процесуальних правовідносин з матеріальними правовідносинами, можемо констатувати, що нотаріальні процесуальні правовідносини сприяють виникненню, зміні чи припиненню матеріально-правових відносин, їх охороні та захисту.

У науці нотаріального процесу висловлені окремі думки й щодо зв'язку нотаріальної діяльності, нотаріальних процесуальних правовідносин з окремими матеріальними правовідносинами. Поряд зі спрямованістю нотаріальних процесуальних правовідносин на забезпечення виникнення, зміни та припинення матеріальних правовідносин, їх охорону чи захист, у науці звертається увага й на інші прояви зв'язку нотаріальних процесуальних правовідносин з матеріальними правовідносинами.

Так, наприклад, С.Я. Фурса висловила думку, що справляючи плату за вчинення нотаріальних дій нотаріус бере на себе відповідальність за відповідність таких дій закону та підзаконним нормативно-правовим

актам, а відтак можна вважати, що нотаріус вступає у матеріальні правовідносини з такою особою [7, с. 136]. Таким чином, з зазначеного положення вбачається, що поряд з нотаріальними процесуальними правовідносинами, при вчиненні нотаріусами нотаріальних дій, на думку науковців, виникають й матеріальні правовідносини.

Однак, Н.В. Василина, не заперечуючи існування матеріально-правових елементів у нотаріально-процесуальних правовідносинах, вважає за необхідне наголосити на тому, що отримання плати за вчинення нотаріальних дій, зокрема, для приватних нотаріусів є їх правом, закріпленим у статті 4 Закону «Про нотаріат». При цьому, розмір оплати або порядок звільнення від неї не може впливати на рівень законності вчинюваної нотаріальної дії [8, с. 34].

Аналізуючи зазначену дискусію, вважаємо за необхідне підтримати С.Я. Фурсу та висловити загальне припущення про те, що дії, які вчиняються суб'єктами нотаріальних процесуальних правовідносин у цих правовідносинах, можуть одночасно породжувати й матеріальні за своїм змістом правовідносини. Ці дії є юридичними фактами, які згідно з матеріальним законом тягнуть виникнення матеріальних правовідносин. Такі правовідносини, насамперед, стосуються можливого відшкодування шкоди, заподіяної особі нотаріусом внаслідок порушення ним законодавства при вчиненні нотаріальної дії.

Так, наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 27 Закону «Про нотаріат» шкода, заподіяна особі внаслідок незаконних дій або недбалості приватного нотаріуса, відшкодовується в повному розмірі. Не дивлячись на те, що зазначене положення міститься у Законі України «Про нотаріат», який ми розглядаємо як акт процесуального законодавства, правовідносини, що виникають з відшкодування заподіяної нотаріусом шкоди, є цивільними за своїм характером, тобто матеріальними. Необхідно погодитися з В.В. Баранковою, що в цьому випадку підставою для відшкодування буде й ч. 1 ст. 1166 ЦК [9, с. 43], яка визначає загальні підстави відповідальності за завдану майнову шкоду та є нормою матеріального права. Таким чином, бачимо, що поряд з нотаріальними процесуальними, можуть виникати й матеріальні правовідносини. Крім того, погоджуємося з М.М. Дякович, що особливості відшкодування шкоди, заподіяної нотаріусом, варто було б врегулювати у окремій статті ЦК запропонованого змісту, для чого необхідно внести відповідні зміни до ЦК [10, с. 73].

При аналізі особливостей особистих немайнових правовідносин у цивілістичному процесі І.В. Бондар робить висновок, що нотаріальні процесуальні відносини слід розглядати як комплексні, оскільки у своєму змісті вони мають такі дві складові: 1) відносини нотаріуса з клієнтом, які безпосередньо стосуються вчинюваної нотаріальної дії (матеріальні та процесуальні); 2) відносини, які у своєму змісті мають особисту немайнову складову, що стосується відносин нотаріуса з клієнтом та обумовлюється складністю вчинюваного нотаріального провадження, кваліфікацією нотаріуса, його характером і манерою поведінки, тобто етичними аспектами діяльності останнього, так і рисами характеру клієнта і його розумовими здібностями щодо сприйняття роз'яснень нотаріуса суті нотаріальної дії, яка вчиняється, та наслідків її вчинення [11, с. 112].

Таке твердження, на наш погляд, виглядає дискусійним та потребує певного уточнення.

Насамперед, не можемо погодитися з тим, що нотаріальні процесуальні правовідносини є комплексними, оскільки мають у своєму змісті таку складову як відносини нотаріуса з клієнтом, які безпосередньо стосуються вчинюваної нотаріальної дії – матеріальні та процесуальні. Нотаріус за загальним правилом не вступає у матеріальні правовідносини з клієнтом. У нотаріальному процесі нотаріус має справу з тими матеріальними правовідносинами, а які вступають між собою інші суб'єкти, насамперед, заявники (наприклад, у нотаріальному провадженні з посвідчення договору заявники стають сторонами договору та вступають у відповідні цивільні правовідносини). Нотаріуси зазвичай вступають з клієнтами лише у нотаріальні процесуальні правовідносини.

Крім того, не можна розуміти нотаріальні процесуальні правовідносини матеріальними та процесуальними одночасно. Необхідно розуміти, що відносини між нотаріусом та клієнтом не завжди є нотаріальними процесуальними. Наприклад, як буде показано нижче, такі відносини можуть виникати і з приводу державної реєстрації окремих речових прав у державних реєстрах, які не є нотаріальними процесуальними. Крім того, такі відносини можуть бути й класичними матеріальними, наприклад, сімейними, якщо до нотаріуса звернеться його родич. Звичайно, що вони можуть бути й матеріальними, наприклад, і з приводу відшкодування шкоди, заподіяної неправомірними діями нотаріуса. Однак, це не надає нотаріальному процесуальному правовідношенню матеріально-правового характеру. Ці правовідносини існують поряд як самостійні. Бо в іншому випадку необхідно буде визнати, що чіткого розподілу правовідносин на матеріальні та процесуальні взагалі немає, а процесуальні правовідносини як похідні від матеріальних втратять свою ідентичність.

2. Нотаріальні процесуальні правовідносини та реєстраційні правовідносини. Відповідно до ч. 3 ст. 1 Закону України «Про нотаріат» на нотаріусів, які працюють у державних нотаріальних конторах або займаються приватною нотаріальною діяльністю, законом може бути покладено вчинення інших дій, відмінних

від нотаріальних, з метою надання їм юридичної вірогідності. З огляду на те, що Закон України «Про нотаріат» зазначеною частиною статті 3 був доповнений Законами України «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [12] та «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» [13] зрозуміло, що мова йде у ній про вчинення нотаріусами реєстраційних дій з реєстрації різного роду суб'єктів, прав чи обтяжень у різного роду реєстрах. Таким чином, бачимо, що Закон України «Про нотаріат» не визначає реєстраційні дії як нотаріальні, а називає їх іншими діями, відмінними від нотаріальних, які вчиняються нотаріусами з метою надання їм юридичної вірогідності. У зв'язку з цим і правовідносини, що виникають за участі нотаріуса та окремих осіб у зв'язку з реєстрацією нормативно не визначаються як нотаріальні процесуальні.

На думку В.М. Сигидин, не слід забувати, що положення про державну реєстрацію прав на нерухоме майно охоплюють цілий комплекс цивільно-правових відносин. По-перше, це відносини між фізичними та юридичними особами з приводу набуття, зміни та припинення цивільних прав і обов'язків на нерухоме майно. По-друге, відносини з приводу проведення державної реєстрації складаються між нотаріусами та учасниками цивільних правовідносин. По-третє, об'єктом державної реєстрації виступають речові та зобов'язальні права на нерухоме майно [14, с. 101]. Погоджуючись з наявністю в процесі реєстрації прав на нерухоме майно цілого комплексу правовідносин, зауважимо, що не всі з них є цивільно-правовими.

Так, правовідносини, що виникають між фізичними та юридичними особами з приводу набуття, зміни та припинення цивільних прав і обов'язків на нерухоме майно дійсно є цивільними. Однак, такими не є відносини між нотаріусами та учасниками цивільних правовідносин. Ці відносини не можуть бути цивільними через те, що нотаріус та особа, яка до нього звертається з питань реєстрації, не перебувають у однаковому правовому становищі. Нотаріус у таких відносинах здійснює делеговані йому державою публічні повноваження з реєстрації, через що нотаріус у таких правовідносинах жодним чином не набуває для себе цивільних прав та обов'язків, що характерно для цивільних правовідносин.

Найбільш поширеним у науці є підхід, що державна реєстрація речових прав на нерухоме майно є адміністративною послугою, тобто результатом здійснення владних повноважень суб'єктом надання адміністративних послуг за заявою фізичної або юридичної особи, спрямованим на офіційне визнання й підтвердження державою фактів виникнення, переходу або припинення прав на нерухоме майно, обтяження таких прав шляхом унесення відповідного запису до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно [15, с. 103]. На наш погляд, з таким твердженням слід погодитись.

Поняття «реєстрація» означає дію за значенням реєструвати, а поняття «реєструвати» визначається як вносити когось, що-небудь у список, книгу для запису справ, документів, майна, земельних володінь тощо з метою обліку або надання йому законної сили [16, с. 484-485]. Таким чином, видно, що реєстраційні правовідносини не є нотаріальними процесуальними, оскільки ці дії мають різну правову природу. Реєстраційні дії стосуються внесення відомостей до реєстру, а нотаріальні дії стосуються, насамперед, посвідчення, підтвердження прав чи юридичних фактів. Крім нотаріусів діяльність з внесення до реєстрів різного роду відомостей (реєстраційну функцію) здійснюють й інші суб'єкти – державні реєстратори, які є державними службовцями. При цьому, і державна реєстрація, що здійснюється нотаріусом, і державна реєстрація, що здійснюється державними реєстраторами, здійснюється за єдиними правилами, визначеними Законом України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» та тягне однакові правові наслідки.

Таким чином, вважаємо, що підстав вважати реєстраційні правовідносини нотаріальними процесуальними немає.

Однак, у зв'язку з тим, що за наслідками вчинення окремих нотаріальних проваджень (наприклад, нотаріального посвідчення договорів про відчуження нерухомого майна, видача свідоцтва про право на спадщину тощо) вчиняються й реєстраційні дії, виникає питання про співвідношення цих двох процедур у межах діяльності нотаріуса, як діяти нотаріусу у межах нотаріального провадження.

Зокрема, О.М. Захандревич вважає, що алгоритм дій нотаріуса для забезпечення належного одночасного посвідчення правочину і реєстрації речового права складається з таких етапів: 1) прийняття документів для проведення реєстрації; 2) прийняття документів для вчинення нотаріальної дії; 3) встановлення факту можливості вчинення нотаріальної дії; 4) встановлення факту можливості проведення реєстрації; 5) реєстрація заяви для проведення державної реєстрації; 6) вчинення нотаріальної дії; 7) здійснення реєстрації речового

права за новим власником у Державному реєстрі прав [17, с. 29-30]. Однак, на думку І.С. Панченко, алгоритм дій нотаріуса при нотаріальному посвідченні договору про відчуження нерухомого майна та реєстрації права власності набувача на це майно можна загалом зобразити так: 1) прийняття від заінтересованих осіб документів для вчинення нотаріальної дії та державної реєстрації права власності набувача у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно; 2) встановлення факту можливості вчинення нотаріальної дії; 3) встановлення факту можливості проведення державної реєстрації права власності; 4) вчинення нотаріальної дії (нотаріальне посвідчення договору про відчуження нерухомого майна); 5) прийняття та реєстрація заяви для проведення державної реєстрації; 6) державна реєстрація права власності набувача у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно [18, с. 54-57].

Зауважимо, що ці алгоритми не є стійкими та можуть постійно змінюватись як при зміні нотаріальної процедури, так і при зміні реєстраційної процедури. Однак, необхідно враховувати, що при вчиненні окремих процесуальних дій в межах нотаріальної дії нотаріус одночасно вчиняє й дії, спрямовані на забезпечення можливої державної реєстрації права власності, що має виникнути внаслідок вчинення нотаріальної дії. У разі, якщо таких дій не вчинити, може виникнути ситуація, коли вчинивши нотаріальну дію нотаріус з тих чи інших причин не зможе вчинити реєстраційну дію. Таким чином, маємо не чіткі послідовні дві процедури, що слідують одна за одною, а паралельні. Реєстраційні правовідносини вплітаються у нотаріальні процесуальні, накладаються одні на інші. Участь у цих правовідносинах фактично беруть ті ж самі суб'єкти, що і в нотаріальному процесі.

3. Нотаріальні процесуальні правовідносини та фіскальні правовідносини. Відповідно до абз. 1 п.п. 172.4 Податкового кодексу України [19] під час проведення операцій з продажу (обміну) об'єктів нерухомості між фізичними особами нотаріус посвідчує відповідний договір за наявності електронної довідки про оціночну вартість такого об'єкта нерухомості або звіту про оцінку, зареєстрованого відповідно до пункту 172.3 цієї статті, та документа про сплату податку до бюджету стороною (сторонами) договору і вносить до Єдиної бази інформацію про ціну договору купівлі-продажу. При цьому, нотаріус щокварталу в порядку подає до контролюючого органу за місцем розташування державної нотаріальної контори або робочого місця приватного нотаріуса інформацію про посвідчені ним протягом звітного кварталу договори купівлі-продажу (міни) між фізичними особами, включаючи інформацію про ціну таких договорів та розмір сплаченого податку у розрізі кожного договору (абз. 2 п.п. 172.4 Податкового кодексу України). Аналогічні положення Податковий кодекс містить і щодо правочинів про відчуження рухомого майна (п. 173.4 Кодексу). Передбачає окремі обов'язки нотаріуса щодо перевірки сплати заявниками у нотаріальному процесі збору на обов'язкове пенсійне страхування та подання відповідної звітності й Закон України «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування» [20].

Таким чином, наявність відповідних положень законодавства свідчить про визнання нотаріуса суб'єктом фіскальних правовідносин, оскільки закон покладає на нього певні обов'язки у цій сфері.

І.П. Лихолат зазначає, що в структуру нотаріальних правовідносин в Україні входять фіскальні відносини. Їх суб'єктами є нотаріуси, особи, що звернулися до них за вчиненням нотаріальної дії, уповноважені фіскальні органи, які діють в інтересах держави. У межах цих відносин нотаріус виступає посередником та контролером за збором та перерахунком обов'язкових платежів у державну казну між особами, що звернулися до нього за вчинення нотаріальної дії та фіскальними органами [21, с. 18]. На наш погляд, таке твердження підлягає уточненню. З'ясування ролі нотаріуса у цих відносинах, на наш погляд, слід проводити з урахуванням напрацювань науки фінансового права.

Так, наука фінансового права поділяє усіх суб'єктів фіскальних правовідносин на основних та неосновних. Основними визнаються суб'єкти, присутні в кожному фіскальному правовідношенні. Такими розглядаються держава, уповноважені нею органи та платник податків. Неосновними є суб'єкти, які сприяють сплаті податків та зборів, їх може й не бути в фіскальних правовідносинах [22, с. 187]. Нотаріуси у такій системі суб'єктів є неосновними суб'єктами фіскальних правовідносин, які поряд з банками, різного роду органами реєстрації, органами, які займаються обліком (реєстрацією) нерухомого майна тощо є суб'єктами, які сприяють сплаті податків і зборів [23, с. 26, 32]. Таким чином, на наш погляд, роль нотаріуса у фіскальних правовідносинах слід більше розглядати виходячи з того, що нотаріус є особою, яка сприяє сплаті податків і зборів шляхом перевірки факту сплати цих платежів як обов'язкової передумови вчинення відповідної нотаріальної дії. Посередництво ж розглядається у науці більше в аспекті медіації, тобто діяльності з вирішення якогось спору між певними суб'єктами [24; 25], або ж як вид бізнесу, при якому надаються послуги двом зацікавленим у співпраці сторонам [26, с. 73], що не відповідає відповідній ролі нотаріуса у фіскальних правовідносинах, як і контроль, який у сфері фіскальних правовідносин розглядається як спеціальний податковий контроль [27, с. 81; 28, с. 130-131], нормативне визначення якого містить ст. 61 Податкового кодексу та який здійснюється спеціальними контролюючими органами, якими органи нотаріату не є.

Примірне положення про порядок надання державними нотаріусами додаткових послуг правового характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, а також послуг технічного характеру, затверджене наказом Міністерства юстиції України № 3/5 від 04.01.1998 р. [29], передбачає, що правова допомога надається нотаріусом шляхом роз'яснень з питань чинного законодавства, консультацій правового характеру, усних та письмових довідок із законодавства, складання заяв, проектів правочинів та інших документів, а також надання консультацій та послуг з нарахування доходів (прибутків) при посвідченні договорів купівлі-продажу, міни нерухомого та рухомого майна.

Оскільки це Положення затверджувалося ще у 1998 році, очевидно, що воно не відповідає термінології чинного законодавства. При цьому, на думку М. Німак, відповідно до чинного податкового законодавства нотаріус не є ні податковим агентом, ні бухгалтером, а отже, і не може консультувати чи надавати послуги з нарахування прибутку. Нотаріус тільки перевіряє факт проведення розрахунків між сторонами при укладенні відповідного правочину та факт сплати податку, якщо для цього є підстави [30, с. 162]. Ймовірно, що під наданням консультацій та послуг з нарахування доходів (прибутків) при посвідченні договорів купівлі-продажу, міни нерухомого та рухомого майна на сьогодні можна розуміти, зокрема, й консультування з питань правильності нарахування та сплати податків та зборів, зокрема, податку з доходів фізичних осіб чи збору на обов'язкове державне пенсійне страхування. Однак, очевидним є те, що відповідне Положення слід було б привести у відповідність до чинного законодавства.

Таким чином, фіскальні правовідносини, що виникають при вчиненні нотаріусом нотаріальної дії, не є за своєю природою нотаріальними процесуальними правовідносинами. Ці правовідносини є самостійними, що існують як поряд з нотаріальними процесуальними, так і з іншими нотаріальними правовідносинами, що виникають за участі нотаріуса.

Висновки. Отже, досліджуючи співвідношення нотаріальних процесуальних відносин з іншими правовідносинами, ми дійшли висновку, що нотаріальні процесуальні правовідносини не можна розуміти матеріальними та процесуальними одночасно. Нотаріальні процесуальні правовідносини не є комплексними (матеріальними та процесуальними) через те, що, начебто, мають у своєму змісті таку складову як відносини нотаріуса з клієнтом, що безпосередньо стосуються вчинюваної нотаріальної дії.

Підстав вважати реєстраційні правовідносини нотаріальними процесуальними немає. Реєстраційні правовідносини влітаються у нотаріальні процесуальні, накладаються одні на інші. Участь у цих правовідносинах фактично беруть ті ж самі суб'єкти, що і в нотаріальному процесі. Однак, не дивлячись на це, маємо не чіткі послідовні дві процедури (нотаріальну процесуальну та реєстраційну), що слідує одна за одною, а дві паралельні процедури.

Фіскальні правовідносини, що виникають при вчиненні нотаріусом нотаріальної дії, не є за своєю природою нотаріальними процесуальними правовідносинами. Ці правовідносини є самостійними, що існують як поряд з нотаріальними процесуальними, так і з іншими нотаріальними правовідносинами, що виникають за участі нотаріуса.

Список використаних джерел:

1. Лихолат І. П. Нотариальные правоотношения: понятие, характеристика и особенности. *Вісник Академії нотаріату України : збірник наукових статей*. Київ, 2013. № 1. С. 17-22.
2. Юридическая процессуальная форма: теория и практика : монография / под общ. ред.: П. Е. Недбайло, В. М. Горшенев. М. : Юрид. лит., 1976. 280 с.
3. Фурса С.Я., Фурса Є.І. Нотаріат в Україні: Теорія і практика. К. : А.С.К., 2001. 976 с.
4. Фурса С.Я., Фурса Є.І. Там само. С. 15.
5. Фурса С.Я., Фурса Є.І. Там само. С. 12.
6. Снідевич О.С. Нотаріальний акт: поняття й ознаки. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 2. С. 68-71.
7. Фурса С.Я. Нотаріальний процес: Теоретичні основи. К.: Істина, 2002. 320 с.
8. Василина Н.В. Правовідносини в нотаріальному процесі // Закарпатські правові читання: мат. II Всеукраїнської наук.-практ. конф. молодих вчених та студентів (29-30 квітня 2010 року, м. Ужгород) : у 2-х томах / ред.кол.: Ф.Г. Вашук, Ю.Л. Бошицький, В.В. Росул, М.М. Полюжин, П.А. Трачук, Х.М. Олексик, В.М. Попович, Г.Г. Динис, М.В. Савчин, А.М. Ухаль, О.М. Вашук, П.П. Черевко, Ю.Ю. Бортейчук, В.Б. Дацюк. Ужгород : ЗақДУ, 2010. Т. 2. С.33–35.
9. Баранкова В.В. Процесуальні особливості справ щодо відшкодування шкоди, заподіяної нотаріуса. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. №4. С.42-47. URL:http://www.lsej.org.ua/4_2020/10.pdf.

10. Дякович М.М. Цивільно-правові аспекти відповідальності нотаріуса. *Університетські наукові записки*. 2009. № 1. С. 71-75.
11. Бондар І.В. Особисті немайнові правовідносини: нотаріат, суд, виконавче провадження: монографія. К. : Алерта, 2019. 366 с.
12. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» від 26.11.2015 № 834-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/834-19#n459>.
13. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» від 26.11.2015 № 835-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835-19#n909>.
14. Сигидин В.М. Цивільно-правове регулювання державної реєстрації речових прав на нерухоме майно нотаріусами України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2018. 244 с.
15. Колесников М.О. Особливості процедури надання адміністративних послуг у сфері реєстрації речових прав на нерухоме майно. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2015. Вип. 14 (1). С. 103-106. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2015_14\(1\)_31](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2015_14(1)_31).
16. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка. Том 8, 1977. Стор. 484-485.
17. Захандревич О.М. Нотаріус – спеціальний суб'єкт державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 12. С. 28-30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmjcu_2013_12_7.
18. Панченко І.С. Алгоритм дій нотаріуса стосовно посвідчення договору відчуження нерухомого майна та реєстрації права власності на нього: проблемні аспекти. Актуальні питання та проблеми правового регулювання суспільних відносин: збір. матер. наук.-практ. конф., м. Дніпро, 1-2 березня 2019 р. Дніпро, 2019. С. 54-57.
19. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
20. Закон України «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування» від 26.06.1997 № 400/97-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/400/97-%D0%B2%D1%80>.
21. Лихолат І.П. Нотариальные правоотношения: понятие, характеристика и особенности. *Вісник Академії нотаріату України : збірник наукових статей*. Київ, 2013. № 1. С. 17-22.
22. Сергеев С.О. Правовий статус суб'єктів фіскальних правовідносин. *Форум права*. 2007. № 2. С.185-188. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2007-2/07ssosfp.pdf>.
23. Перепелиця М.О. Правове регулювання статусу платників податків і зборів в Україні: дис. канд. юрид. наук: 12.00.07; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2001. 181 с.
24. Рєзнікова В.В. Медіація (посередництво) як спосіб вирішення господарських спорів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2012. Вип. 90. С. 10-15.
25. Середа О.Г. Медіація (посередництво) як альтернативний спосіб вирішення трудового спору. *Право та інновації*. 2017. № 2. С. 38-45.
26. Загородній А.Г., Коваль З.О. Посередництво та винагорода за посередницькі послуги. *Проблеми економіки та управління*. 2003. № 484. С. 72–79.
27. Насипайко Д.С., Самсонова К.В. Податковий контроль в Україні : особливості та шляхи вдосконалення. *Наукові записки* : зб. наук. пр. Кіровоград : КНТУ, 2012. Вип. 12, ч. 1. С. 80-83.
28. Заболотнікова В.С., Соломатіна О.В. Податковий контроль як невід'ємний інструмент державної податкової служби. *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. №3 (7). С. 129-133.
29. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Примірного положення про порядок надання державними нотаріусами додаткових послуг правового характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, а також послуг технічного характеру» №3/5 від 04.01.98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0055-98/conv>.
30. Німак М. Повноваження нотаріуса в умовах сьогодення. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: Юридичні науки*. 2020. Том 7. № 1. С. 160–166.